

Tigrane Yegavyan: Samsun'dan Paris'e: 'Ermenilerin Golgothası'nda Mutafyanların öyküsü

Posted on 11/10/2017

1915'ten bugüne uzanan Ermeni portrelerinde matematikçi, çevirmen, yazar, tarihçi ve kütüphaneci Claude Armen Mutafyan'ın hikayesi var. İşte soykırımdan kurtulduktan sonra Samsun'da bir yetimhaneye yerleştirilen, kendilerine haftada bir yemek yapan Ermeni kadının kızıyla yıllar sonra Paris'te karşılaşarak evlenen kemancı ve ressam Zareh Mutafyan, oğlu Claude, dişi eşi Haïgouhie ve ailelerinin öyküsü.

Sonsuzluğa karışmadan önce, tarif edilemez bir acı çekiyorum. Ebedi bir alev, dehşet gününü ölümsüzleştirir gibi geniş bir çemberin ortasında yanıyor. Hatıralarla yüzleşmek; yalnız, ağlayan, duygu ile titreyen bir adam gibidir. O adam şimdi ailesini anıyor. Golgotha'nın dehşetini simgeleyen resme bakıyorum, gözyaşlarımı tutmaya çalışarak. Ben o buz ölümden kıl payı uzağım, çocuğum hala trajediden habersiz.

Claude Armen Mutafyan'ın babası, ressam Zareh Mutafyan, kente bakan Tsitsernakaberd Yamacı'ndaki Erivan'daki Soykırım Anıtı'nın önünde durduğunda 67 yaşındaydı. 15 Mart 1907'de Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı, Karadeniz'in yamacındaki Samsun'un 90 kilometre dışarısındaki Ünye'de doğan Zareh, bütün ailesi katledildiğinde sadece 8 yaşındaydı. Kayıplarının ardından bir mülteci konvoyu ile yola koyulan Zareh Malatya'ya vardı ve burada bir Kürt kalaycı onu işe aldı.

Zareh yaşamını bir Yakın Doğu yetimhanesine borçluydu. Savaşın sonunda Samsun'da Amerikanlar tarafından kurulan yetimhane, daha sonrasında Mustafa Kemal'e bağlı güçlerin

baskısı dolayısıyla Yunanistan'a taşındı.

Sanata, özellikle klasik müziğe doğuştan bir yeteneği olan Zareh, 1923'te Yunan Adası Corfu İtalyan savaş uçakları tarafından bombalandığında bir kemancıydı. Hedefini şaşırın bomba, yetimhaneye düşüp binayı yerle bir ederken birçok kişinin de hayatını kaybetmesine sebep olmuştu. ABD ile diplomatik bir kriz yaşamak istemeyen İtalyan diktatör Mussolini, yüzlerce yetime Amerikan Katolik Mekhitaristlerle birlikte İtalya'ya gelmelerini ve eğitimlerini finanse etmeyi teklif etti. Böylelikle Zareh Milan'a gitti.

Akciğer iltihabına yakalandığında Zareh keman çalmayı bıraktı ve Venedikli ustaların eğitimi verdiği bir okulda resme yöneldi. O bir İtalyan resmi aşığıydı, 1927 ve 1931 yılları arasında Milan Brera Akademisi'nde eğitim aldı. Eleştirmen Gustavo Macchi, 1933'te Milan'daki ilk sergisi hakkında "İçindeki cazibeli kadın doğru sanat ile uyandı; Venedik onun ruhuna işledi" demişti.

Ressam olmanın yanında Zareh Mutafyan aynı zamanda yetenekli bir sanat eleştirmeniydi. Eleştiri yazıları Ermeni diasporası basınında yayımlanarak evinde ve dünya çapında tanınmasını sağladı. 1980'deki ölümünden sonra, Zareh'in ölümünün ardından yayımladığı Ermenice yazılar ile bilinen oğlu Claude Armen Mutafyan, Zareh'in mirasını devraldı.

Claude Mutafyan 1942'de Paris banliyösü Clamart'ta doğdu. İsmi antik Ermeni krallığı Cilicia'dan gelen matematikçi Mutafyan, Akdeniz Ermeni tarihinde uzmanlaşan bir tarihçi oldu. Annesi Haïgouhie Damlamyan, şimdi Kayseri'de kalan bir bölgede bakkal işleten bir aileden geliyordu, 1911'de Samsun'da doğmuştu. 1915'te kadın babasını ve amcalarından dördünü kaybetti. Şans eseri ikisi hayatta kaldı.

"Tarif edilemez bir dehşetten çıkarak hayatta kaldı, yaşam için değil önce hayatta kalmak için savaştı ve mükemmel bir yeniden doğuş yaşadı" diyor Claude.

Haïgouhie, asla amcalarının o ve zamansız bir şekilde 1938’de ölen annesi için neler yaptığını söylemekten çekinmedi. Yaşadıklarının içerisinde, 4 ya da 5 yaşındayken başına gelen bir şey diğerlerinden derin ve kalıcı bir iz bırakmıştı. “Ölüm sürgünü sırasında, küçük bir Türk kasabasından geçiyorlarmış, muhtarın eşi doğum yapmak üzereymiş. Ebe olmadığı için sürülenlere sormuşlar. Benim büyük annem, hayatında hiçbir zaman ebelik yapmasa da bunun hayatta kalmak için tek şansı olduğunu anlayıp bu konuda uzman olduğunu söylemiş. Normal doğum gerçekleşmiş, dahası bebek erkekmiş. Büyükannemi işe almışlar, o kasabada kalmış ve böylelikle aile kurtulmuş!” diyor Claude, annesinin anlattıklarını alıntıylaarak.

1917’de aile Samsun’a geri dönmüş. O zamanlarda Claude’nin anne tarafından büyük annesi Yakın Doğu yetimhanesinde kalan çocukları haftada bir yemeğe çağırırmış. İşte orda, çocukken, Claude’un anne babası tanışmış. Onları eninde sonunda Fransa’ya götüren yolda Damlamyan ailesi İstanbul’da duraklamış, Haïgouhie Essayan Okulu’na gitmiş. Oradan da aile hayatta kalan amcaların birinin doktor olduğu Paris banliyösü Clamart’a geçmiş.

Terzi olan iki büyük kız kardeşi sayesinde Claude’nin annesi okumaya devam edebilmiş. Böylelikle 1934’te, 23 yaşındayken Haïgouhie dişçi olmuş ve birçok handikapın üstesinden gelmiş: Erkekler tarafından ‘rezerve’ edilen bir alanda kadın olmak, yabancı olmak, hala dili çok iyi konuşamamak. Haïgouhie defterine “Mücadeleyi kabullen, mutlaka kazanırsın” yazmış, bu kadının hayat mottosu imiş. Ailenin maddi durumu kötüyse de amcası onlara destek olup eğitimlerini karşılamış ve Haïgouhie 78 yaşında ölene kadar çok ünlü bir doktormuş.

Venedik’teki St. Lazarus adasına bir gezinti sırasında, Haïgouhie şans eseri Samsun’da tanıştığı yetimlerden biri ile karşılaşmış; Zareh. İkili 1939’da evlenmiş ve üç çocukları olmuş: Marie-Madeleine, Claude and Sylvie. Claude gülümseyetek, “Fransa ve İtalya arasında savaş çıkmasa, İtalyan olabilirdim!” diyor.

Alman işgali sırasında Zareh, Paris’te Ermeni aydınların yoğunlukta olduğu rue de

Navarin’de bir ressam stüdyosu kiralamış. Dışarıda toplanma yasakları olduğu için, geniş stüdyoyu genelde Ermeni Soykırımı’ndan hayatta kalanlar için kültürel aktiviteler düzenlemek için kullanırmış. Buradan sonra Zareh, bir Parisli Ermeni olarak hayatına devam etmiş.

Claude yazar Archag Tchobanyan, Chavarch Nartouni ve diğerleri ile çocukken babasının müdavimi olduğu Les Diamantaires restoranında tanıştığını hatırlıyor. 1962’de Zareh ABD’ye giderek orada çeşitli kentlerde bir dizi sergi düzenlemiş; batıdan doğuya, New York’tan Milwaukee’ye, Los Angeles’tan Fresno’ya. Orada eşi Haïgouhie’den ayrılmak istediğini belirten bir mektup almış. Zareh çaresizlik içerisinde oğlu Claude’ye yazmış, oğlu da ilk uçak ile babasının yanına gelmiş. Çok üzülse de Zareh eninde sonunda fırçalarını tekrar eline almış, her zamankinden daha hırslı çalışmış. İçerisinde bulunduğu çaresizlik onu kendini aşmaya, eşini kazanmaya itmiş. Claude 1980’de babası öldüğünde Ermenistan’daymış. “Üç yıl önce bir kalp krizi geçirmiş, annemi görmek istemişti” diyor Claude. O günden beri Claude Zareh’in anısını yaşatmak için canla başla uğraşiyor, Fransa’da ve dünyanın başka yerlerinde sergiler düzenliyor.

Ünlü École Normale Supérieure’den mezun olduktan sonra Claude 42 yıl boyunca matematik öğretmenliği yapmış. 1968’de, öğrenci aktivizminin yükseldiği çağda ABD’deki Princeton Üniversitesi’ndeymiş.

“Vietnam Savaşı’nın ortasındaydık ve ben iflah olmaz bir anarşisttim!” diyor Claude.

Claude’ye “her köşesinde bir dahinin olduğu” kampüs hayatı yetmedi, “Yankee emperyalizmine” karşı tavrını yeterince gösteremiyordu. Genç bir öğretmen olarak, Black Panthers’in yanında olan Demokratik Toplum Savunan Öğrenciler isimli radikal öğrenci hareketine katıldı. Martin Luther King ve Che Guevara’ya büyük saygı duyardı. “Princeton’dan istifa ettiğimde ABD’nin müttefiki olan Fransa’ya gitmeyi düşünmedim. Dolayısıyla Küba’da matematik öğretmeni oldum” diyor Claude.

Claude 1969'da Havana'ya uçtuğu sırada başka bir matematikçi ve yine École Normale mezunu olan Marie Duflo ile tanıştı, Duflo aynı zamanda onun gibi solcuydu. 27 yıl sonra ikili evlendi, Claude daha önce evlenip bir hafta evli kalmış ve "burjuva kurumuna" karşı çıktığını söylemişti. Devrimci Küba'da, el yazısı İspanyolca matematik notları onun ilk kitap tasarısı oldu.

Ermenistan'ın o zaman onun hayallerinden uzak olduğunu düşünebilirsiniz, fakat öyle değil. 1975'te Paris'te tanıştığı genç Ermeni bir matematikçi olan Rouben Hambartsumyan, mükemmel bir bilim insanı ve akademisyendi. Beş yıl sonra, Rouben Claude'yi Erivan Üniversitesi'nde Ermenice öğretmenlik yapmak üzere davet etti. Aynı zamanda 1988'deki depremden sonra, Claude tanıdığı Fransız entelektüellerin yardımıyla Ermenistan'ın durumuna dikkat çekilmesine de yardımcı oldu.

Matematik hayatı boyunca onun ana uzmanlık alanı olsa da Claude her zaman Fransızların dediği gibi "fort en theme"di (yazmakta ve çevirmekte iyi olan). Okulda Yunanca ve Latince her zaman birinciydi. Mitlerden, antik efsanelerden ve Akdeniz tarihinden etkilenen Claude, eşi Marie'nin tavsiyesi üzerine 1977'de Anadolu'ya gitti. O seyahat boyunca atalarının yaşadığı toprakları gezdi, anne babasının doğduğu yerlere gitti ve hepsinden önemlisi Cilicia Şatosu'nu gördü. Orta Doğu'ya yaptığı gezileri Halep, Şam, Beyrut, Kudüs ve Kıbrıs izledi. Bu gezilerde babasının ne kadar iyi tanındığını bir kez daha anladı: "Tüm yapmam gereken Zareh Mutafyan'ın oğlu olduğumu söylemekti, ardından tüm kapılar açıldı".

Akademik yazıları ve çevirileri ile tanınan Claude Armen Mutafyan, Paris'in göbeğindeki efsanevi rue Saint Jacques Kütüphanesi'nde ziyaretçilerini kabul etmeye devam ediyor.

Çeviri: Ezgi Gül

Kaynak: gazetekarınca.com

